

Innen szélesebb körű, diverzifikáltabb egyáltalán a kínálat, különös tekintettel az orosz energiapiacra. Jól látható volt az általános várakozás intenzitása a „Déli áramlattal” kapcsolatos (időközben leállt) tervek felfutó szakaszában. Az orosz kapcsolat Moszkva globális hatósugarú hatalmi helyezkedése, zsaroló taktikája oldaláról, persze, számos, előre nem látható rizikót rejthet magában. Brüsszelnek vigyáznia kell, a térségből ki ne szoruljon integrációs politikája. E tekintetben figyelmeztető erejű fejleménnyel ért fel Belgrád Moszkva felé forduló hátraarca, amint végérvényesen veszített a Koszovó-játszmában. (A folytatásban lásd Putyin nagy dobra vert látogatását 2014. október 16-án Belgrádban.)

A szerző a nijmegeni Redboud Egyetem (Hollandia) docense, előadása a témának szentelt, a Südosteuropa-Gesellschaft kereteiben megrendezett berlini konferencián hangzott el.

Komáromi Sándor

KISEBBSÉGEK NYELVHASZNÁLATA

A montenegrói nyelv létrehozása

Nakazawa, Takuya: The Making of „Montenegrin Language”. Nationalism, Language Planning, and Language Ideology after the Collaps of Yugoslavia (1992-2011)= Südosteuropäische Hefte 4. évf. 2015. 1. sz. 127–141. p.

A Montenegróban 2007-ben hivatalossá tett montenegrói nyelv (*crnogorski jezik*) az egyik legújabb európai nyelv és az egyik utódnnyelve a korábbi szerbhorvát (*srpskohrvatski jezik*) nyelvnek. A montenegrói nyelv létezése politikai vita tárgya a mai Montenegróban és Szerbiában, mivel szorosan összefügg a montenegrói nemzet létének a kérdésével és a Szerbiához való viszonyal.

A szerbhorvát nyelvet Vuk Stefanović Karadžić standardizálta a 19. század közepén. 1850-ben szerb és horvát nyelvészek deklarálták, hogy a szerbek és a horvátok nyelve egy nyelv. Csaknem 100 évvel később, 1954-ben az újvidéki egyezmény kimondta, hogy a szerbek, a horvátok és a montenegróiak (valamivel később Bosznia és Hercegovina muzulmánjai) egy és ugyanazon nyelvet, a szerbhorvátot használják. Az egyezmény elismerte a cirill és a latin ábécé, valamint az *-e-ző* és az *-ije-ző* nyelvjárás egyenrangúságát. A szerbhorvát volt a Jugoszláv Néphadsereg vezényleti nyelve és *de facto* ez volt a *lingua franca* Jugoszláviában. 1963-ban a Montenegrói Szocialista Köztársaság Alkotmánya a szerbhorvát nyelvet nyilvánította hivatalos nyelvnek a köztársaságban. 1974-ben ezt úgy pontosították, hogy a szerbhorvát nyelv *-ije-ző* változata a köztársaság hivatalos nyelve mindkét (cirill és latin) írásmóddal. 1980-ban megalapították a Montenegrói Tudományos és Művészeti Akadémia Irodalmi és Nyelvi Intézetét, s ennek tagja lett számos neves nemzeti elkötelezettségű tudós. Jugoszlávia felbomlása az 1990-es években együtt járt a szerbhorvát nyelv dezintegrációjával. Horvátországban

például a horvát nyelv „megtisztítására” irányuló nyelvpolitika a „szerb elemek” kiküszöbölésére irányult. Bosznia-Hercegovinában hivatalos használatban a „muzulmán nemzet” terminust a „bosnyák” népnév váltotta fel, majd egyre több arab elem befogadásával létrehozták a bosnyák nyelvet. A szerző összefoglalóan a BCMS (Bosnian, Croatian, Montenegrin and Serbian) rövidítéssel él, amikor az egész korábbi szerbhorvát nyelvterületről van szó.

A BCMS három nagy nyelvjárásra oszlik: az ősszláv *ě utódhangjai szerint *-e-ző*, *-ije-ző* és *-i-ző* nyelvjárásokat különböztetünk meg. Az *-e-ző* nyelvjárást Szerbiában, az *-ije-zőt* Horvátországban, Bosznia-Hercegovinában és Montenegróban, az *-i-zőt* Dalmáciában és a Vajdaság egy részében használják. A szocialista időkben úgy tanították, hogy ezek a nyelvjárási különbségek nem bontják meg az irodalmi nyelv egységét. A szocialista időkben ugyan beszéltek „montenegrói népről”, entellektüelek érkeztek a Montenegrói nemzet egységéről, de „montenegrói nyelvről” akkor még nem esett szó.

A szocialista Jugoszlávia szétesése után 1992-ben Szerbia és Montenegró megalakította a Jugoszláv Szövetségi Köztársaságot. 1993-ban a Montenegrói P.E.N. Központ nyilatkozatot adott ki a Montenegrói nyelv alkotmányos státuszáról. Ebben a dokumentumban a Montenegrói nyelvet Montenegró nemzeti nyelvén nyilvánították és azt követelték, hogy kapjon alkotmányos státuszt mint hivatalos nyelv. Ebben az időben számos társadalmi szervezet alakult, amelyek Montenegró függetlenségét követelték, az elszakadspárti politikai erők azonban még nem voltak erősek, a függetlenséget célul kitűző párt mindössze a parlamenti helyek 15 százalékát tudta megszerezni. A Montenegrói nyelv kérdésével főleg entellektüelek foglalkoztak aktuálpolitikai háttér nélkül. Közéjük tartozott Vojislav P. Nikčević nyelvész (1935–2007), aki már az 1960-as évek vége óta a Montenegrói nyelv különállását hirdette. 1993 és 2001 között több könyvet publikált ebben a szellemben, írt egy Montenegrói nyelvtant és egy helyesírási szótárt is. Több speciális karaktert bevezető helyesírása azonban nem lelt támogatásra a filológusok többségénél. Ezzel egyidejűleg 1993 után Szerbiában is vita kezdődött arról, hogy megengedhető-e a szerb nyelvben az *-ije-ző* kiejtés. Felerősödtek azok a hangok, amelyek szerint a szerb nyelvben egyedül az *-e-ző* kiejtés

tűrhető meg. E nézet képviselői óhatatlanul kitaszították a szerb nyelv-közösségből az *-ije-ző* Montenegróiakat. A mindkét kiejtést a szerbben belül megengedő, főleg szociolingvistákból álló tábor szerint a szerbhorvát dezintegrációja áltudományos politikai beállítás, ebben viszont a Montenegrói puristák szerbpartii ármányt láttak.

Az 1997. évi elnökválasztás után erőteljesebbé vált a Montenegrói elszakadási mozgalom, 2003-ban az államot átkeresztelték: Szerbia és Montenegró lett a szövetségi állam neve. 2006-ban népszavazás döntött Montenegró elszakadásáról és ennek megfelelően 2006. június 3-án kikiáltották Montenegró függetlenségét. 2007-ben új alkotmány lépett életbe, amelynek 13. paragrafusa kimondja, hogy „Montenegró hivatalos nyelve a Montenegrói. A cirill és a latin írás egyenértékű”, ugyanakkor hozzáteszi, hogy „hivatalosan a szerb, a bosnyák, az albán és a horvát nyelv használatos.” Mindez további vitákhoz vezetett, mire 2008. január 24-én a Montenegrói kormány bizottságot állított fel a Montenegrói nyelv standardizálására. Ennek eredményeképpen 2009. július 19-én a hivatalos lapban közzétették az új helyesírás szabályait, bár ennek érvényesítése máig sem következetes. Két új karaktert vezettek be (š, ž), de maga a szabályzat is megengedi, hogy pl. a *predsednik* (elnök) írható *predsjednik*-nek is, hasonlóképpen engedélyezi a szabályzat a *šutra* ~ *sjutra* (holnap), *ženica* ~ *zjenica* (pupilla) írásváltozatokat is. A Montenegrói szókincs hagyományosan a szerbhez áll közelebb, ezért a Montenegrói standard számára többnyire a szerbvel azonos alakokat szentesítették, bár itt is tettek engedményeket: a szerb mellett egyes esetekben a horvátban szokásos alakokat is megengedik:

szerb	horvát	Montenegrói	magyar jelentés
kafa	kava	kafa (kava)	kávé
istorija	povijest	istorija	történelem
fudbal	nogomet	fudbal	labdarúgás
hleb	kruh	hljeb	kenyér
demokratija	demokracija	demokratija	demokrácia
socijalista	socijalist	socijalist(a)	szocialista
studentkinja	studentica	studentkinja	diáklány
njen	njezin	njen (njezin)	övé (nőneműé)

A montenegrói helyesírási szabályzat megengedő jellege azt jelzi, hogy jelentősége lényegében szimbolikus. Van ennek persze néhány technikai oka is: a *ś*, *ź* mellékjeles betűknek nincs meg a cirill betűs megfelelője az Unicode-ban, ráadásul maguknak a *ś*, *ź* karaktereknek az előhívása magán a latin betűs BCMS billentyűzeten is nehézkes.

A montenegrói nyelvi ideológia egyrészt nacionalista, másrészt – paradox módon – egyben internacionalista is. Feltételezi, hogy Montenegróban létezik egy egységes beszélt nyelv, amely ha apró vonásokban is, de különbözik a többi BCMS nyelvtől. Ugyanakkor Montenegróban a cirill írás erősen visszaszorulóban van, mivel a latin írás nemzetközi jellege értéknek számít. Hallgatólágoosan persze ebben is tetten érhető a szerb nyelvtől való különbözőség hangsúlyozása is.

A szocialista időkben tartott népszámlálások alkalmából a lakoságnak mindig több mint 60 százaléka vallotta magát montenegróinak és kevesebb, mint 10 százaléka szerbnek. Ebben az időben a legnagyobb nemzeti kisebbség a „muzulmán” volt. Ez azt jelentette, hogy a BCMS nyelven beszélő ortodox keresztyén lakosság többsége montenegróinak tartotta magát. A 2003. évi népszámlálás azonban azt mutatja, hogy ez a keresztyén lakosság sokkal jobban megoszlik a magukat montenegróinak, illetve szerbnek valló BCMS beszélők között. Ekkor a lakosság 43 százaléka tartotta magát montenegróinak, 34 százaléka pedig szerbnek. A 2011. évi népszámlálás szerint a lakosok 45 százaléka vallotta magát montenegróinak, míg 29 százaléka szerbnek. Ennél jóval nagyobb elmozdulás történt a két népszámlálás között az anyanyelv megjelölésében, mert míg 2003-ban a lakoságnak csupán alig 22 százaléka nevezte meg anyanyelveként a montenegróit és több mint 63 százaléka a szerbet, addig 2011-ben már 37 százalékra emelkedett az anyanyelvként a montenegróit megjelölők aránya, míg a szerbet anyanyelvének valló lakosság aránya 43 százalékra csökkent. Mindez arra mutat, hogy a nyelvi ideológia nem marad hatástalan, a montenegrói társadalomban lassan gyökeret ver a külön montenegrói nyelv létezését hirdető álláspont.

Zoltán András

Alsószorb és felsőszorb – veszélyeztetett vagy kihalófélben lévő nyelvek?

Lewaszkiewicz, Tadeusz: Dolnołużycki i górnołużycki – języki zagrożone czy wymierające? = Slavia Occidentalis 71. évf. 2014. 1. sz. 37–53. p.

A világ nyelveinek a számát a különböző szakmunkák igen tág határok, többnyire 2500 és 6000 között adják meg, sőt egyes források szerint a világ nyelveinek a száma megközelíti a 7000-et. Miközben számos nyelv kihalt, a nyelvek száma mégsem csökkent eddig, mivel számos nyelvcsalád kutatása még nem zárult le, s egyre többször ismertek el önálló nyelvek olyan idiómákat, amelyeket korábban valamely más nyelv nyelvjárásának tartottak. A jövőben azonban minden bizonnyal csökkenni fog a nyelvek száma, még akkor is, ha az élő nyelvek listája a kutatások előrehaladtával gyarapszik, mivel már ma is a nyelvek 2 százalékán beszél a világ lakosságának 98 százaléka, míg a nyelvek 98 százalékát a világ lakosságának mindössze 2 százaléka használja. A globalizáció következtében néhány évtized múlva ezek az arányok még sokkalóbbak lesznek. Nyelvek minden kontinensen halnak ki és válnak fenyegetetté. A 19.-20. század fordulója óta Európában a dalmát és a manx nyelv kihalása volt a leglátványosabb. A dalmát utolsó beszélője 1898-ban halt meg Krk szigetén, a Man szigeten beszélt, a skóthoz igen hasonló manx nyelvet beszélő utolsó személy pedig 1974-ben. Európában vannak veszélyeztetett nyelvek is. Veszélyeztetetté akkor válik egy nyelv, amikor megszakad a nemzedékről nemzedékre való átadási láncolat. Az európai nem szláv nyelvek közül a nagyon fenyegetettek közé (amelyek száz éven belül teljesen eltűnhetnek) sorolható az ír, a skót, a breton és a rétoromán.

A szláv világban a fenyegetett nyelvek közé sorolják a felsőszorbot és az alsószorbot. A szerző szerint azonban a leginkább fenyegetett szláv nyelv a fehérorosz, amelyet a fehérorosz társadalomnak csupán legfeljebb 5 százaléka használ aktívan, s az ő nyelvük sem mindig választékos. A falusi lakosság jelentős része a traszjankának nevezett orosz-fehérorosz keveréknyelven beszél.¹ Más a helyzet Ukrajnában, ahol a függet-

¹ Vö. Zoltán András: Egy többségi nyelv kisebbségben: a fehérorosz nyelv elnémulása. Kisebbségkutatás 13/1 (2004) 67–75.